

УДК 347.459

К. В. Ступницький
аспірант кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ПРАВОВІДНОСИН ЗБЕРІГАННЯ РЕЧЕЙ, ЩО Є ПРЕДМЕТОМ СПОРУ

Правовідносини зберігання речей, що є предметом спору, є одним із малодосліджених питань сучасної доктрини цивільного права. Незважаючи на захисний потенціал, яким наділена відповідна юридична конструкція, а також тривалий період її розвитку, у положеннях чинного цивільного законодавства України це питання не знайшло широкого розкриття, що в сукупності визначає актуальність його розгляду й потребу в комплексному й глибокому науковому дослідженні. Особливості цих відносин відображаються в одній із підстав їх виникнення – цивільно-правовому договорі, поверховий погляд на який породжує багато питань, а тому формує інтерес до його розгляду.

Правовідносини зберігання й підстави їх виникнення розглядалися такими вченими-цивілістами, як В. Борисова, Е. Грамацький, Д. Дождев, М. Дякович, А. Донець, І. Жилінкова, О. Кізлова, В. Крижна, Н. Кузнєцова, Р. Майданик, М. Малай, О. Михайленко, Є. Мічурін, І. Пучковська, І. Спасько-Фатєєва, Я. Шевченко, О. Щербатюк, Ю. Юркевич, В. Яроцький та ін.

Метою статті є розгляд договору як підстави виникнення правовідносин зберігання речей, що є предметом спору.

Правове регулювання відносин зберігання речей, що є предметом спору, слід охарактеризувати як лаконічне. Цьому спеціальному виду зберігання присвячена одна окрема стаття в Цивільному кодексі України (далі – ЦК України), яка визначає підстави виникнення відповідних правовідносин і їх суб'єктний склад (ст. 976). Ця обставина стала предметом критики з боку вчених-правників. Зокрема, Е. Грамацький зазначив, що в запропонованій редакції це положення не містить конкретних відповідей ні на порядок оформлення зберігання, ні на інші важливі питання, а тому ця редакція не має необхідного правореґулюючого значення [1, с. 110]. У зв'язку із цим сьогодні це питання відкрите для комплексного наукового розгляду.

Ст. 976 ЦК України передбачає, що дві або більше осіб, між якими виник спір про право на річ, можуть передати цю річ третій особі, яка бере на себе обов'язок після вирішення спору повернути річ особі, визначеній за рішенням суду або за погодженням усіх осіб, між якими є спір.

Річ, яка є предметом, може бути передана на зберігання за рішенням суду. Зберігачем у цьому разі може бути особа, призначена судом, або особа, визна-

чена за домовленістю сторін, між якими є спір. Річ передається на зберігання іншій особі за її згодою, якщо інше не встановлено законом. Зберігач має право на плату за рахунок сторін, між якими є спір [2].

Отже, герменевтичний підхід до аналізу зазначеного законодавчого положення дозволяє окреслити дві можливі правові моделі, реалізація яких у реальних обставинах призводить до виникнення правовідносин зберігання речей, що є предметом спору.

Відповідно до першої моделі підставою виникнення відносин зберігання є цивільно-правовий договір, і при цьому річ передається на зберігання третій особі суб'єктами, між якими виник спір. Звідси випливає й те, що умовою реалізації такої моделі є погодження всіх осіб, між якими виник спір, зокрема й стосовно особи зберігача.

Друга модель передбачає виникнення відносин зберігання на підставі рішення суду. У такому разі особа зберігача визначається судом самостійно або за погодженням учасників спору, однак згода зберігача на здійснення зберігання в обох випадках є обов'язковою, що надає факту виникнення відповідних правовідносин взаємопогодженого характеру, тобто воля суду має відповідати волі зберігача.

Предметом нашого розгляду в межах цієї статті є цивільно-правовий договір зберігання речей, що є предметом спору, як підстава виникнення відповідних правовідносин в аспекті першої з окреслених правових моделей.

За своїм змістом договір зберігання речей, що є предметом спору, відповідає загальній юридичній конструкції договору зберігання. Особливості має порядок його припинення, що визначається сторонами під час укладення договору. Видається, що сторони можуть передбачити обов'язок зберігача повернути річ особі, визначеній рішенням суду, або особі, установленій спільним рішенням суб'єктів, між якими виник спір. У такому разі договір зберігання міститиме скасувальну умову, з настанням якої запускатиметься механізм правоприпинення, в результаті якого відносини між зберігачем і покладаювачами припиняться видачею речі визначеній особі. Ця ж обставина може змінювати характер суб'єктного складу правовідносин зберігання, адже є ймовірність того, що в ході розгляду справи до процесу буде залучено й інших учасників майнового обороту, які не брали участь в укладенні договору зберігання, однак на користь яких буде винесене судове рішення (особи, які заявляють

самостійні вимоги у справі). Тому може виявитися так, що настання скасувальної обставини зробить договір зберігання договором на користь третьої особи, оскільки виявиться, що весь процес зберігання здійснювався задля забезпечення прав і законних інтересів саме «третьої особи», яка не брала участь в укладенні договору.

Із цим пов'язується ще одна особливість досліджуваного договору. Оскільки суб'єкт виконання зберігачем обов'язку з передачі речі є заздалегідь не визначеним, а ця умова має істотний характер, то виходить, що законодавець фактично санкціонує відсутність істотної умови договору зберігання під час зберігання речі, що є предметом спору. Особа одержувача уособлюється всіма покладавачами, які між собою повинні визначити суб'єкта одержання предмета спору, хоча цього вимагає сама природа відповідних відносин.

Проте слід звернути увагу на ще одну особливість. У контексті того, що до спору з приводу речі можуть бути залучені й інші особи, про що ми зазначили вище, законодавець використовує термінологію «повернути річ особі, визначеній за рішенням суду або за погодженням усіх осіб, між якими є спір» [20]. Утілити це положення на практиці дуже складно, якщо сторони відмовилися від судового вирішення спору після укладення договору зберігання, оскільки в такому разі до спору можуть залучитися й інші особи, які не є покладавачами, однак які мають речові претензії щодо предмета зберігання і які охоплюються категорією «усі особи, між якими є спір», що водночас може не обмежуватися покладавачами. З огляду на це видається, що зберігач повинен визначити коло осіб, між якими є спір, а не обмежуватися волею покладавачів під час виконання обов'язку з видачі речі, що практично неможливо зробити.

У цілому ж договір зберігання речей, що є предметом спору, перебирає на себе родові властивості конструкції зберігання. Він може мати як реальний, так і консенсуальний характер. Зміст ст. 976 ЦК України не дає змогу встановити, яка з наведених конструкцій є більш типовою для цього виду зберігання, а тому є вихідною «за замовчуванням». У такому разі необхідно звертатися до загального визначення зберігання, закріпленого в ст. 936 ЦК України, яка дозволяє стверджувати, що родова конструкція договору зберігання є реальною. Зокрема, ч. 1 цього положення передбачає, що за договором зберігання одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (покладавачем), і повернути її покладавачеві у схоронності [2]. Незважаючи на те, що в цій нормі використовується поняття «зобов'язується», що слугує критерієм для віднесення договорів до зобов'язальних, важливе місце має подальше зазначення «зберігати річ, яка передана їй другою стороною (покладавачем)...» [2].

Звідси випливає те, що обов'язок покладавача зберігати річ виникає з її одержанням від покладавача, тобто він повинен зберігати річ, одержану від покладавача, а не таку, що визначена в договорі зберігання, однак не передана йому. Зважаючи на це, за правилами правозастосування, що будуються на положеннях ЦК України і їх поділі на загальні й спеціальні, вбачається, що за відсутності спеціальної вказівки стосовно договору зберігання речей, що є предметом спору, застосуванню підлягає загальна норма, якою тут є ст. 936 ЦК України і яка встановлює загальне правило, за яким договір зберігання є реальним.

Аналізований договір може бути як оплатним, так і безоплатним. Учасники спору можуть передати річ третій особі, наприклад, спільному знайомому, який викликався зберігати річ безоплатно або з можливістю користування нею під час зберігання (ст. 944 ЦК України). На нашу думку, у такому разі немає перешкод для безоплатного зберігання речі. Це не протирічить природі відповідних відносин. Однак зберігання речей спеціалізованою організацією здійснюватиметься за плату, що пов'язується з підприємницьким характером діяльності відповідного суб'єкта й організаційно-правовою формою його існування. Звідси слідує й те, що аналізований договір може мати як односторонній, так і двосторонній характер, тобто спричиняти виникнення одного чи двох зобов'язань. Односторонній характер має безоплатне зберігання, за яким на зберігача покладений обов'язок із забезпечення схоронності речі та її видачі на вимогу покладавача, а покладавач наділено правом вимагати забезпечення схоронності речі і її повернення за наявності необхідних умов. Двосторонній характер відповідного договору забезпечується виникненням іншого зобов'язання – обов'язку покладавача здійснити оплату зберігання й права зберігача вимагати такої оплати.

Крім того, особа зберігача й характер здійснюваної ним діяльності зі зберігання речей може надавати договору зберігання речей, що є предметом спору, характеру публічного договору, зокрема якщо зберігач є професійною особою, яка спеціалізується на зберіганні речей, а таке зберігання здійснюється за відкритою офертою.

Під час передання речі, що є предметом спору, на зберігання може скластися враження, що має місце конструкція множинності осіб на стороні покладавача, адже ст. 976 ЦК України передбачає таке: «Дві або більше осіб, між якими виник спір про право на річ, можуть передати цю річ третій особі...» [2]. Однак необхідно враховувати те, що в результаті розгляду спору може виявитися, що речові права на спірне майно має лише один з учасників спору, обидва або жоден не має їх. Залежно від наслідку й визначатиметься зміст суб'єктного складу відповідних відносин. У цьому разі слід зважати на те, що такий вид зберігання є фактичним

засобом забезпечення прав і законних інтересів учасників спору, що спрямований на забезпечення схоронності речі й усунення можливості фактичного розпорядження нею шляхом пошкодження, знищення тощо. Крім того, характерним для цього виду зберігання є виникнення в зберігача права володіння річчю, що вважалось його особливістю ще з часів Стародавнього Риму [3, с. 561]. З урахуванням принципу *nemo plus iuris transferre potest quam ipse habet* («ніхто не може передати більше прав, ніж має сам»), за результатом розгляду спору може виявитися, що лише один із його учасників дійсно передав річ на зберігання, а воля іншого не мала жодного значення для вчинення відповідного двостороннього правочину. При цьому це застосовується й тоді, коли фактичне володіння річчю на момент передачі зберігачу здійснював учасник спору, який не мав законного титулу володіння, адже маючи незаконне володіння, він може передати річ зберігачу лише в подальше незаконне володіння. Тому в такому разі володіння зберігача під час одержання речі від незаконного володільця легалізується волею законного володільця і його юридичним володінням (а не фактичним, що характерне для незаконного володільця). Також за результатами розгляду спору може виявитися, що все ж таки обидві (або більше) особи спільно передали річ у користування, наприклад, якщо спір виник між співвласниками, а за результатами його розгляду буде визначено, що річ є спільною власністю.

Проте цілком реальною може бути ситуація, коли жоден з учасників спору не мав права законного володіння річчю. Тому певною мірою законність володіння зберігача може перебувати під сумнівом, оскільки якщо жоден з учасників спору не мав права володіння річчю, то не міг його мати й зберігач, а це ставить під сумнів юридичну силу всього вчиненого правочину. У такому разі неукладеність договору зумовлює необхідність для учасників спору повернення до попереднього стану, а тому зберігач повинен передати річ особі, від якої безпосередньо її отримав, тобто яка мала безпосереднє володіння річчю на момент її передання на зберігання. Проте це лише можливі ризики, уникнути яких практично неможливо, адже сама обстановка передання речі на зберігання, що пов'язана з юридичним конфліктом, передбачає її збереження до визначення належності речі в установленому порядку. Зберігач може лише здійснити власний попередній аналіз відповідної ситуації й визначити для себе, чи є ймовірність наявності в когось з учасників спору речових прав на цю річ, а тому й можливості його участі у вирішенні спору в ролі зберігача.

Якщо сторони відмовляться вирішувати спір у визначеному порядку, повернення зберігачем речі, що є предметом спору, може бути здійснене лише тому з покладаювачів, якого буде визначено

за спільним погодженням осіб, між якими виник спір, і за умови, що підставою для зберігання є договір зберігання, укладений добровільно, а не на підставі рішення суду, яке винесене в порядку забезпечення позову. Зміст ст. 976 ЦК України свідчить про те, що зберігач може повернути річ лише особі, визначеній усіма покладаювачами, або особі, визначеній судом. Повернення речі особі, яка безпосередньо володіла нею на момент укладення договору й здійснила її передання зберігачу, можливе лише за дотримання зазначених вище умов або в результаті розірвання договору. Якщо спір не вирішено по суті, то це означає, що має місце множинність осіб на стороні покладаювача. Лише спростування цієї конструкції судовим рішенням наділяє зберігача правом повернути річ особі, яка має законний титул щодо неї. Тобто доти, доки інше не буде встановлено в судовому порядку, вважається, що має місце конструкція множинності осіб на стороні покладаювача під час укладення договору зберігання. Ця обставина впливає й на порядок розірвання договору за згодою сторін. Для припинення прав і обов'язків за договором вимагається волевиявлення всіх покладаювачів і зберігача.

Підбиваючи підсумки щодо викладеного вище, слід відзначити, що ефективність договору як засобу правового регулювання майнових відносин, особливо в контексті диспозитивності, характерної для цієї сфери юридичних зв'язків, не викликає сумнівів, що підтверджується й багатьма юридичними дослідженнями [4, с. 9; 5, с. 118; 6, с. 116 та ін.]. У той же час виокремлення договору зберігання речей, що є предметом спору, в окремий спеціальний вид зберігання продиктоване особливістю цих суспільних відносин. Це можна простежити й на їх суб'єктному складі, що може вводити в оману під час поверхового аналізу, і в порядку виконання зберігачем своїх обов'язків. Недаремно цей вид зберігання виділявся в окрему конструкцію ще римлянами. У той же час очевидно є необхідність доопрацювання нормативного матеріалу задля розкриття висвітлених нами питань у більш широкому контексті в положеннях ЦК України, оскільки правильне застосування чинної ст. 976 основного акта цивільного законодавства України вимагає досвіду, знання положень ЦК України в частині договірної регулювання відносин і побудови речових прав, а також неабиякого рівня володіння методологічним інструментарієм, який дозволить правильно визначити справжній зміст наведеного текстуально звуженого нормативного положення. Однак робота з дослідження відповідних відносин на цьому не припиняється й повинна продовжуватися в ракурсі інших елементів правовідносин зі зберігання речей, що є предметом спору.

Література

1. Грамацький Е. Правова природа зберігання майна та його правові підстави за новим законодавством України. *Право України*. 2003. № 10. С. 108–113.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відом. Верховн. Ради України. 2003. №№ 40–44. Ст. 356 (зі змінами).

3. Дождев Д. Римское частное право: учебник для вузов / под общ. ред. акад. РАН, д. ю. н., проф. В. Нерсисянца. 2-е изд., изм. и доп. М.: Норма, 2006. 784 с.

4. Алексеев І. Поняття та функції цивільно-правового договору. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2010. № 2. С. 7–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_2_3 (дата звернення: 08.12.2017).

5. Жилинкова І. Імперативне і диспозитивне регулювання майнових відносин у сім'ї. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2000. № 1 (20). С. 115–120.

6. Яроцький В. Особливості виникнення особистих немайнових та майнових відносин. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2012. № 4. С. 1103–1107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_4_185 (дата звернення: 08.12.2017).

Анотація

Ступницький К. В. Договір як підстава виникнення правовідносин зберігання речей, що є предметом спору. – Стаття.

Стаття присвячена розгляду договору зберігання речей, що є предметом спору, як підстави виникнення майнових правовідносин. На базі положень чинного цивільного законодавства України автором розглядається суб'єктний склад відповідного договору, прово-

диться його цивільно-правова характеристика, визначається порядок припинення.

Ключові слова: зберігання, спір, володіння, секвестр, договір.

Аннотація

Ступницький К. В. Договор как основание возникновения правоотношений хранения вещей, являющихся предметом спора. – Статья.

Статья посвящена рассмотрению договора хранения вещей, являющихся предметом спора, в качестве основания для возникновения имущественных отношений. На базе положений действующего законодательства Украины автором рассматривается субъектный состав соответствующего договора, осуществляется его гражданско-правовая характеристика, определяется порядок прекращения.

Ключевые слова: хранение, спор, владение, секвестр, договор.

Summary

Stupnytskyi K. V. Contract as cause of establishment relationships of storage of thing that is an object of dispute. – Article.

The article is devoted to legal research of contract of storage of thing that is an object of dispute as cause of establishment material relationships. Basing on the analyses of current legislation of Ukraine the author considers subjective composition of appropriate contract, provides its civil legal characteristics, defines manner of deprivation.

Key words: storage, dispute, possession, sequestrum, contract.